

“SULTAN II. ABDULHAMİD DEVRİ DOĞU ANADOLU POLİTİKASI” İSİMLİ KİTAPTAN

ÖNSÖZ

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı devletinin hâkimiyeti altındaki Doğu Anadolu bölgesinin, coğrafi, dini ve etnik bakımından milletler arası politika ve diplomasi sahnesinde tartışılır hale gelmesinin sebeplerini, yani tarihi kökenlerini Şark Meselesi çerçevesi içinde aramanın doğru olacağı kanaatindeyiz. Zira Doğu Anadolu meselesinin, özellikle 1878'den sonra ortaya çıkması, onun, ne yeni bir politikanın başlangıcı ne de eski bir politikanın sonucu olduğunu göstermektedir. Gerçekte Doğu Anadolu meselesi, Avrupa'nın veya Hristiyan âleminin İslâmiyet ve 1071 tarihinden itibaren Türklere karşı Şark Meselesi adı altında sürdürmüş olduğu eski bir politikanın sadece bir halkasından ibarettir. Ancak, **şunu belirtmekte fayda vardır ki, Türkler İslamiyet'in hâmisi ve İslâm âleminin önderi durumuna geçmekle, Avrupa için Şark Meselesi Türk veya Osmanlı meselesi halini almıştır. Durum bu olunca, artık İslamiyet'le Türklük aynı anlamı ifade eder olmuştur.** Böylece, Türk-İslâm ve Avrupa Hristiyan mücadelesi Şark Meselesi'nin temelini teşkil etmiştir. Bu safhada Şark Meselesi'nde Avrupalının anladığı Türk-İslâm fütuhatını mutlaka durdurmak ve Hristiyanlarla meskun toprakların fethini engellemektir. Avrupalı bu hedefine ancak 1699 Karlofça anlaşmasıyla ulaşabilmiştir. Bu tarihten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyanları kurtarmak Şark Meselesi'nin esasını teşkil etmeye başlamıştır. Ancak, Avrupa'nın ilim ve teknikteki başarısı, Sanayi İnkılâbını başlatması ve nihayet sömürgecilik hareketine girişmesiyle Şark Meselesi'nin itici güçleri veya faktörleri arasına yeni unsurlar girmeye başlamıştır. Nitekim, XIX. yüzyılda Şark Meselesi'nin çehresi tamamen değişerek, dini faktörlerin yanında ekonomik ve stratejik menfaatler, milliyet faktörleri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bunlara XX. yüzyılda politik ve ideolojik menfaatler de eklenince, Şark Meselesi'nin şekli ve muhtevası tamamen değişerek, Türklere karşı yürütülen çok yönlü ve zararlı bir politika haline dönüşmüştür.

Her ne kadar, dini, ekonomik, stratejik, kültürel, politik, ideolojik vesaire gibi menfaatleri birbirinden ayırmak mümkün değilse de, Avrupalı büyük devletler zaman, mekân ve diğer şartlara göre bu unsurları ayrı ayrı kullanarak hedeflerine yavaş yavaş yaklaşmışlar ve nihayet Osmanlı Devletini yıkmışlardır. Bununla beraber, Şark Meselesi son bulmamış, günümüzde Orta Doğu, Filistin, Afganistan, Kıbrıs, Ege ve Petrol meselesi olarak devam etmektedir. Özellikle **Türkiye için Şark Meselesi hâlen fiili olarak mevcut olup, stratejik ve ideolojik görünümüyle varlığını sürdürmektedir.** Osmanlı devletinin Şark Meselesi'nden edineceği acı tecrübelerden ders alarak, Türkiye Cumhuriyetini günümüzdeki Şark Meselesi'nden korumanın ve kurtarmanın mümkün olduğuna inanıyoruz.

1683 İkinci Viyana kuşatması ve 1699 Karlofça Antlaşması ile Şark Meselesi'nin birinci safhası yani Türkleri durdurma politikası son bulmuş, ikinci safhasını teşkil eden Türkleri Rumeli'den atma politikası başlamıştır. Aralarındaki büyük rekabete rağmen, büyük devletler Türkleri Balkanlar'dan atmak ve imparatorluğu sömürge haline getirmek için her fırsatta elbirliği yapmaktan geri kalmamışlardır. Balkan savaşlarıyla da bu ikinci safhayı tamamlamaya gayret etmişlerdir.

Büyük devletler daha 1878 Berlin antlaşmasıyla Balkanlar'dan Türkleri attıklarına veya atmak üzere olduklarına inandıkları için, Şark Meselesi'ni Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarına kaydırmayı başardılar. Nitekim, Berlin antlaşmasına koydukları 61. madde ile Anadolu'da Ermeniler lehine reformlar yapılmasını Bâbı Ali'ye kabul ettirmişlerdi. Artık, Avrupalı devletler için Şark Meselesi Hristiyan Ermenileri kurtarmak ve Doğu Anadolu'da bir Ermenistan devleti kurmak anlamına geliyordu.

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun başında II. Abdülhamid bulunuyordu. II. Abdülhamid Şark Meselesi adı altında İmparatorluk sınırları içinde tahrik edilen her buhranın veya krizin ve arkasından Düveli Muazzam tarafından tavsiye telkin edilen ve desteklenen reformların Hristiyan teb'a için önce muhtariyet sonra istiklâl, Osmanlı devleti için de zayıflama ve parçalanma anlamına geldiğini, yaşanan tarihi tecrübeler vasıtasıyla gayet iyi biliyordu. Bu yüzdendir ki, II. Abdülhamid bütün gücüyle ve maharetiyle Doğu Anadolu'yu kurtarmak, orada bir Ermenistan devletinin kuruluşunu engellemek,

Rus ve İngiliz emperyalizminin hareket kabiliyetini azaltmak için çalışmıştır. Bunun için takip ettiği politikanın esaslarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a) **Devletin askeri ve mülki otoritesini maddeten ve manen Doğu Anadolu'da tesis etmek,**
- b) **Resmi kuvvet ve otoritenin yetersiz kaldığı yerlerde mahalli kuvvet ve otoritelerden yararlanmak,**
- c) **Bütün Doğu Anadolu halkının menfaatini koruyan reformlar yapmak, sadece Ermeniler lehine yapılacak olanları reddetmek,**
- d) **Büyük devletlerin reform isteklerini geciktirmek ve uygulamamak,**
- e) **Doğu Anadolu'ya Batı taraftan ve hayranı olan memurları yollamamak,**
- f) **Ermenilerin olupbittileri karşısında kalmamak için Müslüman halkı, özellikle aşiretleri silahlandırmak ve onları müteyakkız hale getirmek,**
- g) **Müslüman halkını ve mahalli otoriteleri (Reis, Şeyh vb.) himaye etmek ve onları Merkezi Saltanat ve Hilafet'e bağlamak,**
- h) **Ermenilerin çıkaracağı her türlü hadiseye zamanında müdahale etmek veya ettirmek,**
- i) **Avrupalı misyonerlerin faaliyetlerini engellemek veya kontrol altında bulundurmak,**
- j) **Aşiretlerden askeri birlikler teşkil etmek,**

Yukarıda saydığımız ilkeler ışığında yürütülen politika sayesinde Vilâyatı Sitte (Altı vilâyet) denilen Doğu Anadolu vilâyetleri imparatorluk sınırları içinde tutulabildi. Doğu Anadolu'nun stratejik mevki, Hristiyan Ermenilerin arzu ve faaliyetleri, Rus ve İngiltere'nin emperyalist emelleri ve nihayet Osmanlı devletinin içinde bulunduğu vaziyet nazarı dikkate alınır, uygulanan politikanın ve alınan sonucun değerlendirmesini yapmak daha da kolaylaşır kanaatindeyiz. Çünkü günümüzde de dış merkezlerce yönlendirilen ve Türkiye'nin bölünmesini hedef alan siyasi faaliyetler 1800 yıllarına kadar inmektedir. **Türk Milleti'nin bölünmez bir parçası olan Doğu ve güneydoğu Anadolu Türk Aşiretlerinden Kürtler () üzerinde oynanan ve günümüzde de devam ettirilmeye çalışılan kirli oyunların iyice anlaşılabilmesi, yakın tarihi olayların ilmi usullerle tedkiki, tahlili ile elde edilebilecek sonuçlarla mümkün olabilecektir.** Bu bakımdan otuz üç yıllık II. Abdülhamid devrinin sadece Genç Osmanlılar ve Genç Türkler gözüyle onlarla padişahın münasebetleri açısından değil, fakat bütün yönleriyle ele alınıp müsbet ve menfi taraflarıyla değerlendirildiğinde yakın tarihimizin aydınlığa kavuşacağı ve nesillerin ön yargılardan kurtulacağı muhakkaktır. Bu bakımdan, şayet bu kitabımızla II. Abdülhamid devrinin karanlık kalmış bir yönünü aydınatabildikse, kendimizi ilim adına ve Türk tarihi adına bahtiyar sayacağız.

10 Temmuz 1983 Elâzığ
Prof. Dr. Bayram KODAMAN

OSMANLI DEVRİNDE DOĞU ANADOLU'NUN İDARİ DURUMU

Giriş:

Doğu Anadolu 1071'den itibaren Türklerin anavatanı, özyurdu ve yerleşim merkezi olarak Türklüğün, milli kültürün ve müslümanlığın kök saldığı, geliştiği ve yaşadığı bir bölgedir. Bu yönüyle, Doğu Anadolu'nun Batı Anadolu'dan ve Trakya'dan, Edirne'nin Hakkâri'den, Bursa'nın Diyarbakır'dan, Konya'nın Van'dan farkı yoktur. Her biri, bütün olan milli varlığın, devletin ve vatanın ayrılmaz değişik parçalarıdır. Bugünkü milli hudutlarımız içinde, Selçuklu İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Artukoğulları gibi irili ufaklı Türk devletleriyle ve beylikleriyle sürdürülen 900 yıllık Türk varlığı, milli bütünlüğümüz aleyhine içerde ve dışarda söylenen her türlü fikri ve iddiayı çürütecek ve mesnedsiz kılacak, inkârı mümkün olmayan, en büyük tarihi delildir. O halde Doğu Anadolu'da 900 yıldır kültürüyle, devletleriyle, imparatorluklarıyla, insanıyla, eserleriyle var olan gelen Türk varlığı ilmi araştırmalarla sıhhatli bir şekilde ortaya çıkarılmalı ve ilim alemine duyurulmalıdır. Bu tür araştırmaların şimdiye kadar tam manasıyla yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu sebeple Türk tarihçilerine önemli ve millî bir görev düşmektedir.

Bilindiği üzere, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyayı menfaat sahaları şeklinde paylaşan Batılı büyük güçler (özellikle İngiltere, Rusya, Fransa), aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nu da çeşitli

şekil ve vasıtalarla bölerek, Orta Doğu'da kendi nüfuz ve tesir sahalarını genişletmek temayülünde idiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması meselesini ve Osmanlı'nın dâhili problemlerini "Şark Meselesi" çerçevesi içinde ele alan Büyük Devletler Balkanlar'da. Afrika topraklarında ve diğer bazı yerlerde siyasi emellerini büyük nisbette gerçekleştirdiler. Sıra Anadolu'ya gelince, Doğu bölgelerinde dağınık ve azınlık halinde yaşayan Ermenilerle ilgilenmeye ve onları tahrik etmeye başladılar. Bunun üzerinedir ki, Doğu Anadolu'nun tarihi ve mevcut durumu hakkında siyasi maksatlı kitaplar, makaleler yazılmaya ve yayınlanmaya başladı. Bütün bu siyasi yayınların ve propagandanın maksadı Doğu Anadolu'nun **"Ermenistan"** olduğu fikrini dünya kamuoyuna benimsetmekti. Tarihen ve ilmen bu fikrin yanlışlığına rağmen özellikle Avrupa kamuoyu, haçlı zihniyetiyle, Ermeni iddialarını desteklemekte hiç bir sakınca görmemiştir. Fakat **bu şekilde evvela fikren, daha sonra özellikle 1878 Berlin Andlaşması'ndan sonra fiilen başlatılan Doğu Anadolu'yu Ermenileştirme veya Ermenistan yapma gayretleri 900 yıllık tarihi gerçekler ve Türk-İslâm varlığı karşısında netice vermemiştir. Bununla birlikte Doğu Anadolu'yu Türk devletinden koparmak için yapılan faaliyetler durmamıştır. NİTEKİM, DOĞU ANADOLU'YU BÖLMEK İÇİN ERMENİLER VEYA ERMENİSTAN FİKRİ VE TEZİ KÂFİ GELMEYİNCE, BÖLGEDEKİ MÜSLÜMAN HALKIN BİR KISMINI TÜRKLERDEN AYRI BİR ETNİK CEMAAT ŞEKLİNDE TAKDİM VE TELKİNE BAŞLADILAR. HATTÂ ÖYLE İLERİ GİTTİLER Kİ, ORTA ASYA KÖKENLİ VE MÜSLÜMAN OLAN KÜRT UNSURUNUN ERMENİLERLE AKRABA OLDUKLARI GİBİ İDDİALARI ORTAYA ATILAR. ANCAK, BÖLGE HALKININ DİNİ VE TARİHİ ŞUURU, BU TÜR İDDİALARIN NE KADAR GEÇERSİZ OLDUĞUNU FİİLEN GÖSTERMİŞTİR.** Zira, müslüman halk imparatorluk zamanında daima halifenin ve padişahın, Cumhuriyet devrinde de devletin yanında yer alarak Ermenilerin ve emperyalist devletlerin niyet ve arzularını boşa çıkarmıştır. **Ermenilerin, Kürtçülerin ve Türkiye'nin parçalanmasından fayda bekleyen büyük devletlerin Ermenistan ve Kürdistan gibi hayalî devletler kurmak için kendilerinin yarattıkları son ve büyük fırsat olan Sevres Anlaşması ve Milli Mücadele devrinde dahi Doğu Anadolu halkı evvela Kâzım Karabekir'in daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında birleşerek, bölgenin insanıyla, toprağıyla, kültürüyle ve diniyle Türk milleti ve devletinin ayrılmaz bir parçası olduğunu bütün dünyaya ispat etmiştir.**

Bütün bunlara yani Ermenistan ve Kürdistan yaratma hayalleri fiilen son bulmasına rağmen, içte ve dışta bulunan bölücü mihraklar Doğu bölgelerini Türkiye'den ayırmak için bir yandan etnik ve dini unsurları istismara, öbür taraftan da fikri alanda hayallerini canlı tutabilmek için teorik çalışmalarını yani tarihi gerçekleri çarpıtarak ele alan yayın faaliyetlerini sürdürmeye gayret etmektedirler. Bu gayretlerinde, kendilerini Türkiye aleyhine vasıta olarak kullanmak isteyen devletlerce de teşvik ve destek görmektedirler. Neticede, Türkiye aleyhine ve Doğu Anadolu üzerine yazılmış pek çok kitabı, dergiyi ve gazete haberini dünya kamuoyuna arz ederek sempati ve destek toplayabiliyorlar. Ayrıca, bu yolla meselâ Ermenilerin isyanını ve devlete karşı hıyanetlerini önlemek için Osmanlı devletinin aldığı tedbirleri "katliâm"mış gibi gösterebiliyorlar ve Doğu Anadolu'da Türklerden ayrı bir etnik gurup varmış gibi bir intiba uyandırabiliyorlar. Kısaca, bölücüler tarafından yazılan ve yazdırılan siyasi ve ideolojik maksatlı çeşitli yazılar dünya kamuoyunu Türkiye aleyhine yönlendirmede önemli bir rol oynayabiliyor.

Hemen ifade etmek gerekir ki, gerek Ermeni ve gerekse Kürtçülerin iddia ve hayalleri kitaplara, makalelere, sanat faaliyetlerine ve metodik araştırmalara dayandırılmaktadır. Bu tür faaliyetler tarihi hakikatlerin tahrifi şeklinde sürdürülmesine rağmen, Türkiye aleyhine zihinlerde iz bırakmaktadır. Bütün bu faaliyetler karşısında Türk devleti diplomatlarıyla, aydınlarıyla ve tarihçileriyle sessiz kalmış ve bu sessizliği büyük bir siyaset olarak görmüştür. Bu sessizlik iki zihniyetin eseri olmuştur:

Birincisi, **"Ermeni meselesi bizim meselemiz değildir, bizi ilgilendirmiyor. O mesele Osmanlı devleti ile Ermeniler arasında olup bitmiş tarihi bir hadiseden ibarettir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı devleti ile herhangi bir münasebeti yoktur"**. Bu zihniyetin sahipleri Ermenilerle ve diğer bölücülerle beraber Osmanlı devletini kötülemekte ve itham etmekte. Hatta bölücülerin iddialarının haklı olduğunu dolaylı bir şekilde ima etmeye kalkışmaktadırlar.

İkincisi ise, **"Aman bu tür meseleleri kurcalamayalım. Üstüne gitmeyelim. Ermeniler ve Kürtçüler ne derse dersin cevap vermeyelim; onlar Türkiye'yi tartışmanın içine çekmek istiyorlar, oyunlarına gelmeyelim"**, diyen zihniyettir. İşte bu iki zihniyettir ki, Doğu Anadolu'nun tarihi hakkında ilmi araştırmaları engellemiş ve lehimize olan tarihi kaynakların gün ışığına çıkarılmasına mani olmuştur.

Bunun sonucu, aydınlarımız ve diplomatlarımız milli tehlikeler karşısında şuursuz ve bilgisiz kalmış ve 1970-1985 yılları arasında tehlikeyi fark etmiş ise de bu defa da fikir edinebileceği ilmi neşriyatın yetersizliğini, hatta yokluğunu görmüştür.

Bu bakımdan 12 Eylül 1980 harekâtından sonra Tarih ve Dil Kurumlarına yeniden şekil verilerek Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çatısı altında toplanmaları tesadüfî değildir. Bu teşebbüs, hiç şüphesiz maziden kopmakla, maziye özellikle Osmanlı devletini kötölemekle bir yere varılamayacağı ve istikbâlin kurulamayacağı iyice anlaşılmış olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Ermeniler ve kürtçüler tarihten medet umarken, kendi hayallerine tarihî dayanaklar bulmak için arşivlerdeki ufak bir vesikayı leyhlerine kullanırken ve marxistler Osmanlı tarihini kendi teorilerine temel teşkil edecek tarzda yorumlarken Türk devleti elbette kendi mazisine, tarihine ve kültürüne bigâne kalamazdı. Şüphesiz tarih araştırmaları, mazide övünç kaynakları bulmak ve maziye yeniden ihya etmek için değil, fakat istikbâli temellendirmek, kurmak ve tarih şuurunu beslemek için yapılmalıdır. Bu anlayışla Doğu Anadolu tarihi üzerinde yapılacak ilmi araştırmaların, günümüzde karşılaşılan bazı problemlerin çözümünde bize kolaylıklar sağlayacağı muhakkaktır. Zira, dış güçlerin Doğu Anadolu'da istismar konusu haline getirdikleri etnik ve mezhep meselelerinin tarihi kökenleri ve evrimi aydınlığa kavuşturulduğu takdirde tedbir almak ve çözüm getirmek daha da kolaylaşacak ve istismar unsuru olmaları böylece önlenebilecektir. **Meselâ, mahdut araştırmalara rağmen Doğu Anadolu'da Ermenilerin hiç bir bölgede çoğunluğu teşkil etmedikleri ve halkının yüzde 80 veya 90 nın müslüman olduğu bir bölgede devlet kurma isteklerinin hayal ve bu istikamette ki faaliyetlerinin macera niteliğinde olduğu anlaşılmıştır** Ayrıca, günümüzde Doğu Anadolu'da, bazı şehirlerdeki bir kaç Ermeni ailenin dışında, hiç bir yerde Ermeni yerleşim merkezinin olmadığı bilinen bir gerçektir.

Aynı şekilde, emperyalist emeller için diğer önemli bir istismar unsuru ise Türk milletinden ayrı bir etnik gurupmuş gibi empoze edilmeye çalışılan Kürtler'dir. Burada Kürt kelimesinin ve bu ad altında kastedilen topluluğun menşei hakkında görüşler ileri sürecek değiliz. Bu konuda bilhassa yabancılar tarafından yapılan ve bir çoğu maksatlı olan araştırmalara rağmen Kürtler'in ayrı bir ırktan geldikleri tezinin ispat edilememiş olduğunu belirtmekle yetineceğiz . Her ne kadar Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunluk teşkil ettikleri ve belirli bir gramer yapısına sahip olmayan ve bir dilden ziyade bir çok ağızların varlığı ve konuşulması bölücülerin dayanak noktasını teşkil etmekte ise de, milli bir dilin olmadığı açıktır. Dil konusunun dışında, Kürt aşiretleriyle Türkmenler arasındaki, özellikle folklor ve kültür açısından benzerlikler, ileri sürülen iddiaları ihtiyatla karşılamayı, hattâ meseleye farklı bir şekilde yaklaşmayı gerekli kılmaktadır.

Bugün Doğu Anadolu'da Zaza ve Kurmanço gibi iki ayrı gurubun farklı konuşması, kürtçe konuşan bazı aşiretlerin Orta Asya'dan geldiklerini ve Türk olduklarını beyan etmeleri ve bazı arşiv vesikalarında "Türkman Ekradı" ve "Ekrad Türkmanı" gibi tabirlerin kullanılması Kürt ve Türkmen aşiretlerinin uzun asırlar boyunca tefrik edilemeyecek derecede kaynaşmaları ve 900 yıllık müşterek mazi ve aynı kültür potası içinde bulunmaları sebebiyle Doğu Anadolu'da yaşayan halkı birbirinden ayrı mütalaa etmek mümkün görünmemektedir. Doğu halkı birbirine o kadar karışmış ve aynaşmıştır ki, XVI. ve XVII. yüzyıla ait tarihi belgelerde dahi **"EKRAD" VE "ETRAK"** tabirleriyle zikredilen aşiretler genellikle karıştırılmıştır*. Dolayısıyla,, Doğu Anadolu halkî arasındaki mahalli farklılıkların menşei ne olursa olsun milli kültür bütünlüğümüzü meydana getiren folklorik çeşitlilikler olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Her milletin hayatında bu tür farklılıkları ve çeşitlilikleri görmek mümkündür.

Dikkati çeken bir diğer husus da kendilerine zeamet tevcih edilen "Ekrad" ümerasının adlarının tamamıyla Orta Asya kökenli eski Türk adları olmasıdır. Meselâ, 1518 tarihli Mufasssal Tahrir Defterinde zeamet tevcih edildiği görülen ve "Ekrad Ümerası" olarak zikredilen Çemişkezekli Saruhan Bey'in ve XVI. yüzyılda Palu'da teşkil edilen "hükümet sancağı"nın hâkimleri olan Mirdesi aşiretinden Kara Cemşid Bey'in oğullarının bazılarının isimlerinin Orta Asya kökenli Türk isimleri olduğu görülmektedir.

Netice itibariyle, Türklerle Kürtler arasında mevcut ufak ve önemsiz farklılıklardan ziyade büyük ve önemli tarihi, kültürel, coğrafi ve dini bağlar ve müşterek noktalar ağır basmaktadır. Bu bakımdan, ufak mahalli farklılıklardan hareket ederek. Doğu Anadolu'nun siyasi, dini, kültürel ve idari

bütünlüğünü bozmak ve parçalamak maksadıyla içerde ve dışarda yapılan faaliyetlerin, bölge halkı arasında müessir olması mümkün değildir. Yeter ki, müşterek bağlar, modern çağın icaplarına göre devlet tarafından muhafaza edilsin, kuvvetlendirilsin ve yeni bağlarla takviye yapılsın. (sh: 5-8)

Hiç şüphesiz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu dokuz yüz yıldır Türk coğrafyası içinde, Türk devletlerinin idaresi altında, Türk kültürü hakimiyetinde ve Türk milletinin tasarrufunda bulunduğu bilinen ve inkârı mümkün olmayan tarihî gerçektir. Her ne kadar üzerinde Bizans'tan tevarüs edilen (miras alınan dağınık ve az az sayıda Ermeniler, Yezidîler, Süryanîler gibi gayri müslim etnik guruplar yaşamışsa da bu durum bölgenin Türk olduğu gerçeğini değiştirmemişlerdir. Bu gün, bu cemaatlara mensup insanların sayısı yok denecek kadar az olması itibarıyla, artık onların adlarından bile bahsetmeye gerek kalmamıştır. Bu durumu kabullenmek mecburiyetinde kalan iç ve dıştaki bölücü mihraklar Doğu bölgelerinde Türk milletini parçalamak maksadıyla, yeni etnik guruplar aramak ve yaratmak gayreti içine girmişlerdir. Neticede, dokuz yüz yıllık müşterek mazinin, kültürün, dinin, törenin, devletin, toplumların hayatı bakımından sosyolojik ve tarihi açıdan ne mana ifade ettiği düşünülmeden, özellikle ırkçılığın çok gerilerde kaldığı bir çağda, Doğu bölgelerinde yaşayan halkın bir kısmını Türkler'den ayrı bir etnik gurup gibi gösterme faaliyetlerine girişmişlerdir. Üstelik kendi iddialarını doğrulamak için tarihi tahrif etmeye kalkışmışlardır. Böylece, kendilerine mazi yaratabileceklerini zannetmektedirler. Halbuki ilimle, tahrif edilmiş gerçeklerle, propogandayla, iddialarla kendisine mazi ve tarih bulmuş hiç bir toplum yoktur. Bu basit gerçeği bile görmemektedirler. Bu bakımdan, Osmanlı devletinin Doğu Anadolu'da tesis ettiği "Yurtluk ve ocaklık" gibi özel sistemler de yanlış değerlendirmelere tutulmuştur. Bu sistemin, bölgenin verimsiz coğrafi yapısından, nüfus kesafetinin azlığından, İstanbul'a uzaklığından ve Osmanlı'nın idare anlayışından kaynaklandığı açık bir şekilde bilinmektedir. Ayrıca, İran tecavüzlerine ve XIX. yüzyılda Ermeni tehdidine ve Rus saldırılarına karşı, yerli halka özel statüler tanıyarak kendi kendini savunur hale getirmek isteği de mühim rol oynamıştır. Böylece Osmanlı devleti, Doğu'da devamlı olarak kalabalık bir ordu bulundurma külfetinden de kurtulmuş oluyordu.

Şüphesiz, Osmanlı devletinin Doğu'da tatbik ettiği değişik özel sistemler, bölgedeki feodal yapıyı muhafaza etmiş hatta kuvvetlendirmiştir. Ancak feodal düzeni Osmanlı yaratmamış, daha önce var olan düzeni Osmanlı kendi sistemine göre uyarlamaya çalışmıştır. Kaldı ki, o çağlarda hemen hemen dünyanın pek çok yerinde feodal düzen hakimdir. Osmanlı Doğu Anadolu'yu ve halkını imtiyazlı ve farklı durumuna rağmen imparatorluğun aslî parçası, asli unsuru olarak görmüş ve öyle kabul etmiştir. Başta İdrîsi Bitlîs olmak şartıyla bölgedeki halk ve beyler Saltanat ve Hilafete itaat ve sadakada bağlı kalmıştır. Rumeli ve Batı Anadolu'daki feodal Ayanlar kadar gaile çıkarmamışlardır. Batı'yı Doğu'dan, Doğu'yu Batı'dan ve Van'lıyı Edirne'liden ayırmayan tarihtir, kültürdür, coğrafyadır, dindir, devlettir. Bu unsurlar ebedidir. O halde birlik de ebedî olacaktır. Bu birliği bozmak tarihe, coğrafyaya dine, kültüre ve devlete meydan okumaktır ki, şimdiye kadar kimsenin gücü yetmemiştir. (sh:19-20)

II. Abdülhamid devrinde de yükselmek ve çağdaşlaşmak için Batı Medeniyeti'nden faydalanmanın zarureti inkâr edilememiştir. Ancak Tanzimat devrinin aksine, Batı taraftarı olan ve yeni bir sınıf teşkil eden aydınların denetim altında tutulmasından yana bir siyasetin benimsendiği kabul edilebilir. Ayrıca, keyfi ve denetimden uzak inkılâp hareketlerinin imparatorluk ve toplum için felâket olacağı görüşü ağır bastığından, bu gibi yeniliklerin ve değişikliklerin toplumu rahatsız etmeden devletin kontrolü altında yapılması eğilimi mevcuttur.

Aydınları ve yenilikleri denetim altında bulundurma eğiliminin doğmasında şüphesiz o devrin aydın tipinin büyük etkisi olmuştur. O zamanki aydınların iki büyük kusuru vardı: Birincisi, nasıl ki eski Osmanlı aydınları Batı Medeniyeti'ni tanımadan "dogmatik" bir tarzda Batı düşmanı kesilmişlerse, Tanzimat aydınları da ters istikâmette, fakat aynı "dogmatizm" içine düşerek Batı'ya hayran, eskiye ve mevcuda düşman oldular. Aydınlarımızın çelişkisi belki bu noktada yatmaktadır. Kısaca, Tanzimatçı'lar Batı medeniyetinin esasını tanıma ve Osmanlı toplum yapısını tahlil etme zahmetine katlanmadan **"taklitçilikte ustalık"** yarışına girdiler. İkinci kusuru ise, Tanzimat aydını, Avrupa'ya Batı medeniyeti'ni öğrenmeye değil, kendi tarihini öğrenmeye gitmiştir. Başka bir deyişle devrin aydınları çeşitli vesilelerle Avrupa'ya gittiğinde ve Batı Medeniyeti'ni öğrenmeye değil, kendi tarihini öğrenmelerine

rağmen, onlar orada Türk-Osmanlı tarihini ve İslam toplumunu ve medeniyetini öğrenmeye çalışmışlar ve birtakım şeyler de öğrenmişlerdir. Ancak sonuç müsbet olmadı. Zira aydınlarımız Osmanlı toplumuna ve Türk-İslâm medeniyetine Avrupalı gözüyle bakmaya başladılar, meselelerimize Avrupa'nın ileri sürdüğü çözüm yollarıyla yaklaştılar. Bunun sonucu olarak da, aydınlarımız topluma yabancılaştılar, eskiyi ve mevcudu inkâra yöneldiler. Böylece halkaydın kopukluğu, ruhî ve fikrî bocalamalar ortaya çıktı. Türk kültürünün üzerindeki Arap-Fars şalını kaldırmak şöyle dursun, ayrıca onun üzerine bir de Avrupa (Fransız-İngiliz-Alman) şalı çekilerek iyice altta kalmasına yol açıldı. Bunun sonucu olarak ise Türk kültürünü muhafaza ve temsil eden Türk halkı kendi kaderine terk edildi. Ancak, bu arada bazı aydınlarımızın olumlu yöndeki çalışmalarını inkâr etmemek yerinde olur kanaatindeyiz.

İşte 1876'ya kadar, İmparatorluk'ta idari değeri olan fakat sosyal değeri olmayan, yukarıda izah ettiğimiz özelliklere sahip bir aydın veya aydın-bürokrat zümre mevcuttu. Bunların karşısında da çeşitli eğilimleri yansıtan fakat merkezîyetçi-İslâmîci-padişahcı tutumlarıyla asgari müştereklerde birleşebilen ve az çok halkın desteğine sahip muhafazakâraydın grup vardır.

II. Abdülhamid bu iki grup arasında hassas bir denge meydana getirerek, her ikisinin de isteklerini karşılayacak ve ayrıca merkezîyetçiliğin ve İslam birliğinin kuvvetlenmesine yardımcı olacak reformları yapmayı tasarlıyordu demek yerinde olur. Hattâ dengeyi kurmuş ve bazı reformları yapabilmiştir. Ancak 1890 yılından itibaren, iki aydın gurup arasındaki denge, üçüncü bir gurubun veya fikrin (İttihat Terakki Fırkası ve Türkçülük akımı) ortaya çıkmasıyla bozulmuştur. Bu üçüncü muhalifler gurubuna ek olarak, gayri müslimlerin taşkınlıkları ve Avrupa'nın tahrikleri de artınca imparatorluk her yönden bocalama devrine girmiş ve II. Abdülhamid devrini sona erdirmiştir. Büyük Devletler ve Doğu Anadolu

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda, Rusya Balkanlar'da ve Doğu Anadolu' da mevcut dengeyi kendi lehine bozarak etkisini arttırmış ve ayrıca İngiliz çıkarlarını tehdit eder bir güç haline gelmişti. İngiltere Rusya'nın elde ettiği üstünlüğü dengelemek ve çıkarlarını koruyabilmek için Bâbı Ali'den gizli bir anlaşma ile (1878) Kıbrıs'a kiracı olarak yerleştiği gibi, Berlin Antlaşması'na da Ermeniler lehine olan 61. maddeyi koydurarak Doğu Anadolu'ya müdahale hakkını elde etmişti. Böylece, "Şark Meselesi" Balkanlardan Anadolu'ya kaydırılmış ve "Ermeni Meselesi" ortaya atılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya toprakları da tartışma konusu haline getirilmiştir. Bunda İngiltere'nin payı büyük olmuştur. Berlin Antlaşmasının 61. maddesiyle **"Bâbı Ali Ermenilerin sakin oldukları eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahat ve tanzimatı vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin güvenliğini, Çerkez ve Kürtler'e karşı korumayı taahhüd etmiştir"**. Yapılacak ıslahata büyük devletler nezaret edeceklerdi. Bu madde ile Bâbı Ali Doğu Anadolu üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş oluyordu. İngiltere ise, Rusya'nın güneye inişini, durduramayan zayıf Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden vazgeçmiş ve Doğu Anadolu'da Avrupa'nın her zaman desteğine sahip olabilecek, aynı zamanda Rusya'nın Irak taraflarına inmesini engelleyecek bir Ermenistan devleti yaratmayı düşünüyordu. Zaten, İngiltere, Mısır'ı ve Arap yarımadasını da ele geçirmenin planlarını yapıyordu.

II. Abdülhamid ilk yıllarda Kıbrıs'ı üs olarak kiralamakla Asya'daki topraklarının muhafazası için İngiltere'ye güvendiğini ve onun politikasını tercih ettiğini göstermiştir. Ancak 1887'lerden itibaren II. Abdülhamid'in İngiltere'den uzaklaştığını veya ona karşı daha ihtiyatlı davranmaya başladığını, buna karşılık giderek Rusya'ya yaklaştığını görüyoruz. Bu değişikliğin esası: İngiltere'nin Mısır'ı işgali ve Arap Yarımadası, Irak-Kuveyt taraflarındaki faaliyetleri, ayrıca Doğu Anadolu'da Ermeni örgütlerine yardım ve Ermenileri himaye etmesidir. İngiltere'nin bu tutumu, II. Abdülhamid'i kuşkulandırmış, hatta korkutmuş olduğundan, Doğu Anadolu'da kendi politik anlayışına göre tedbir almaya itmiştir. Bu tedbirleri alırken de, sosyal dengeyi merkezîyetçilik esasını İslamcılığı Ermeni tehlikesini— hesaba katmıştır denilebilir. Özellikle 1890, 1891'den itibaren politikasını uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu tarihten sonra, İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncesi tamamiyle değişti ve Tanzimat devrinde **"Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma"** politikaları Osmanlı İmparatorluğu'nu yavaş yavaş parçalama ve yıkma politikasına dönüştü. Ondan sonra da Ermeni Girit Makedonya, olaylarını yaratarak daima iç işlerimize karışma ve Osmanlı devletini yıpratma yolunu benimsemiştir.

Doğu Anadolu'nun Durumu

Coğrafi ve sosyal yapısı sebebiyle, Doğu Anadolu'ya Osmanlı hâkimiyeti tam anlamıyla, Yavuz ve Kanunî devrinde bile girememiştir. Bu yüzden, Doğu Anadolu ile merkezî otorite arasında ciddi bir ilişki kurulamamış ve bölge, Cumhuriyet devrine kadar muhtar olarak kalmıştır. Bu özelliğinden dolayı Doğu Anadolu'nun sosyal ekonomik kültürel yapısı kendine özgü bir durum kazanmıştır. Bu yapının en belirgin yanı iki şekilde somut olarak göze batmaktadır:

I) Ağalık düzeni, servet esasına özellikle toprak mülkiyeti esasına dayanıyordu. Herkes kendine göre daha zengin nûfuzuna girerek zincirleme bir bağılılık içinde en zengin kuvvetlinin—egemenliği altında bulunuyordu. Böylece bir "Ağa" tabakası meydana gelmiştir.

II) Şeyhlik düzeni ise, mezhep ve tarikatlardan yani dini duygulardan kaynaklanıyordu. Ağalar maddi yönden, şeyhlerdim' yönden Doğu Anadolu halkını etkileri altında bulunduruyorlardı. Bu iki gurup daha ziyade aşiretler ve kırsal bölgelerdeki halk üzerinde etkili idiler.

Ayrıca, Vilâyet, Sancak, Kaza merkezlerinde de "eşraf tabakası" mevcuttu. Bu grup Tanzimat'tan itibaren politik idari kültürel yönden şehirlerde egemen durumda idi. Valileri etki altına alabiliyorlar, reformlarda söz sahibi olabiliyorlar, reformlarla ilgili heyetlere komisyonlara mahalli yönetime katılabiliyorlardı. Bu gibi imtiyazlarını yitirmemek için de merkezî otoritenin fazla kuvvetlenmesini istemiyorlardı. Zaten mahalli otoriteleri (vali, mutasarrıf, kaymakam, müdür kadı vs.) çeşitli yollarla kolayca elde edebiliyorlardı. Diğer taraftan kırsal bölgedeki aşiret reislerine ve ağalara da resmî yollardan baskı yaptırarak kendi nûfuzlarını arttırıyorlardı. Şehir eşrafının reformlara güvenleri olmadığından, uygulamasın? Geciktiriyorlar veya hâkim oldukları heyetler yoluyla engelliyorlardı. Ermeniler lehine yapılan reformlardan dolayı da Osmanlı bürokrasisini suçluyorlardı.

Doğu Anadolu'nun diğer bir özelliği de etnik ve dinî yönden çok çeşitli oluşu idi. Türkler çoğunlukta olmakla beraber çeşitli azınlıklar mevcuttu. Dinî yönden müslüman ve hristiyan olmak üzere iki cemaat varsa da, mezhep ve tarikat yönünden pek çok çeşitlilik arz etmekteydi. Fakat etnik dinî konuda en büyük çelişki Hristiyan Ermeniler'le müslüman halkın bir arada olmasıydı. **Bir kısım Kürtler merkezî otoriteyi tanımakla beraber İstanbul'un kontrolü dışında olduklarından serbest hareket etme imkânına her zaman sahip idiler. Bu yüzden kendi aralarında kavgaları, köylere saldırıları eksik olmuyordu.** Ermeniler ise 187778 Osmanlı Rus savaşından sonra devlet kurma hayaline kapıldıklarından İstanbul'u dinlemiyorlardı. Yukarıda belirttiğimiz gibi, eşraf da şehirlere hâkim her türlü kontrolü ellerinde bulunduruyorlardı.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi yabancı devletler de ajanlarıyla, Doğu Anadolu'daki konsolosluklarıyla ve dinî siyasi amaçlarla açmış oldukları okullarıyla bir yandan hristiyan azınlıkları tahrik ediyorlar, diğer yandan da mahallî idarelere müdahale ederek merkezî otoritenin kuvvetlenmesini engelliyorlardı. Özellikle İngiliz, Amerikan, Fransız misyoner okulları ve kollejlere Doğu Anadolu'da yıkıcı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bir ara, II. Abdülhamid izinsiz açılmış yabancı okulları kapatmış ve yeni açılacakları hükümetin iznine bağlamış ve kontrol altına almak istemişse de tam bir başarı sağlamıştır denilemez.

İşte, II. Abdülhamid böyle bir Doğu Anadolu ile karşı karşıya idi. Kendi merkeziyetçi **İslamcı-dengeci-reformcu** devlet anlayışına göre, her yönden çelişkiler içinde olan ve uluslararası çıkarların çarpıştığı Doğu Anadolu'da II. Abdülhamid bir politika denemesine girmiştir. Bu politika, Doğu Anadolu şartlarına uymak mecburiyetinde kalınca kimi zaman sert, kimi zaman "tavizci" kimi zaman da ılımlı, dengeli ve olumlu şekilde kendini göstermiştir. Fakat bu politika Doğu ' Anadolu'nun sosyoekonomik yapısında bir değişiklik yapamamıştır. Fakat politik ve az çok kültürel durumda müslüman halkın lehine bir durum yaratmıştır. Zaten, II. Abdülhamid politikasının temeli Doğu Anadolu'da Ermeni Devleti'nin kuruluşunu önlemek ve Doğu Anadolu'yu İmparatorluk sınırları içinde tutmaktır. Kısaca, Doğu Anadolu'da ikinci bir Doğu Rumeli veya Girit hadisesine meydan vermemektir. Bu açıdan bakıldığında, II. Abdülhamid zamanında Doğu Anadolu'nun bütün meselelerinin ele alınmış olduğu şüphesiz savunulamaz. İçten ve dıştan sarsılan, mali gücü olmayan imparatorluğu ayakta tutmak zamanın yönetici kadroları için, önemli bir mesele idi. (sh:26-27)

Hamidiye Süvari Alaylarının Kuruluşu Sebepleri:

Adı geçen alayların kuruluşu sebebi şüphesiz sadece bir olaya, yani yukarıda değindiğimiz gibi Ermeni meselesine dayandırılmaz. Bu bakımdan, Hamidiye Alayları'nın kuruluş sebeplerini II.

Abdülhamid'in giriş kısmında ana hatlarıyla belirtmeye çalıştığımız, politikasında aramak doğru olur kanısındayız. Şunu da belirtmekte fayda vardır: Hamidiye Alayları, Abdülhamid politikasının hedefi değil, fakat vasıtasıdır. O halde, bu alayların kuruluşunda rol oynayan etkenleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- 1-Merkezi otoriteyi tesis etmek,
- 2-Doğu Anadolu'da devletin etkin olabileceği yeni bir sosyopolitik denge kurmak,
- 3-Aşiretlerden askeri güç olarak faydalanmak,
- 4-Ermeniler'in faaliyetlerine engel olmak ve Müslüman halkla Ermeniler arasında güç dengesini temin etmek,
- 5-Ruslar'ın saldırısından ve İngiliz politikasından Doğu Anadolu'yu korumak,
- 6-Panislamizm politikasını yürütmek. (sh:29)

ERMENİ MESELESİNİN DOĞUŞ SEBEBLERİ

XIX. yüzyılın son ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde "Şark Meselesi"nin önemli bir safhası ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin dahili bir problemi olarak dünya ve bilhassa Avrupa kamuoyunu meşgul eden milletlerarası meselelerden bir tanesi de hiç şüphesiz "Ermeni Meselesi"dir. Bu mesele, Avrupalı koloniyalist ve emperyalist devletleri de yakından ilgilendirecek boyutlara erişmesine veya eriştirilmesine rağmen, dünya kamuoyuna kasıtlı olarak daima "Türk-Ermeni" meselesi olarak yansıtılmıştır. Böylece "Ermeni Meselesi"nin ortaya çıkmasında birinci derecede rol oynayan ve makro seviyede ele alınması gereken sebepler gözden kaçırılmak istenmiştir. Nitekim, konu daima tek taraflı dar bir açıdan mütaala edilerek, Avrupalı devletlerin Osmanlı devletinin iç işlerine karışmaları, dünya kamuoyu nazarında tasvip edilebilir bir hareket şekline sokulmuştur. Ayrıca, konu Türk-Ermeni meselesi olarak takdim edilmekle, birtarafa Osmanlı Devleti, Osman İmparatorluğu ve müslüman Türk toplumu, öbür tarafa Osmanlı devletine tabi imparatorluğun sınırları içinde yaşayan küçük hristiyan bir cemaat olan Ermeni toplumu konularak, bütün hristiyan âleminin (katolik, ortodoks, protestan vs.) maddî ve manevî desteği, hristiyan ermeni cemaatinin lehine çevrilebilmiştir. Bütün bunlara rağmen, tarihî ve sosyal gerçekler, Avrupa'nın emellerine ve onun tahriklerine kapılan Ermeni çetelerinin hayali ihtiraslarına üstün gelmiştir. Ermeni meselesi tarih ilmi metodu çerçevesinde ele alındığı zaman, bu meselenin çıkış sebeplerinin Türk Ermeni münasebetlerinden veya sadece Ermenilerin imparatorlukta sahip oldukları sosyal, kültürel ekonomik, idarî ve siyasî statüden ileri gelmediği, fakat dünyanın genel konjonktüründen ileri geldiği görülmektedir. Bu bakımdan Ermeni meselesinin makro seviyedeki sebeplerini görmekte fayda bulunduğu kanaatindeyiz:

ŞARK MESELESİ:

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Ermeni Meselesi Hristiyan Avrupa için ciddi ve çok yönlü bir anlam taşıyan ve dünya tarih literatürüne "Şark Meselesi" adıyla geçen (günümüze Orta Doğu, Petrol, Lübnan, İsrail, Filistin, Arap meseleleri olarak yansıyan veya öyle görünen) milletlerarası meseleler dizisinin bir parçasından ibarettir. Başka bir ifade ile, Ermeni Meselesi sömürgeci Avrupa devletlerinin Osmanlı imparatorluğuna karşı uygulamak istedikleri genel politikanın sadece Doğu Anadolu bölgesinde sahneye konulan kısmını teşkil etmektedir. O halde "Şark Meselesi" nedir? Daha ziyade XIX. yüzyılda politik bir terim olarak ifade edilmeye başlanan "Şark Meselesi"nin tarihî menşei oldukça eskidir. Zaman ve mekâna bağlı olarak çeşitli görünümde ortaya çıkan ve değişik şekillerde tarif edilen "Şark Meselesi"nin temelinde Hristiyan-Müslüman veya Avrupa Türk (Osmanlı devleti) münasebetleri yatmaktadır. Terimin Avrupa'da ortaya çıktığı dikkate alınırsa, "Şark Meselesi"nin esasen Avrupa'nın haçlı zihniyetiyle üzerine eğildiği ve kendi menfaatlerine uygun bir biçimde halletmeye çalıştığı bir mesele olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Avrupa'yı fazlasıyla meşgul eden "Şark Meselesi" ni iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. Birincisi 1071-1683 tarihleri arasındaki

Şark Meselesi"dir. Bu safhada, Avrupa savunmada Türkler taarruz halindedir. Yukarıda belirtilen tarihler arasında Avrupa için "Şark Meselesi'nin" esasını ve safhalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- a) Türkleri Anadolu'ya sokmamak,
- b) Türkleri Anadolu'da durdurmak,
- c) Türklerin Rumeli'ye geçişini önlemek,

e) Türklerin Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine doğru ilerleyişine mani olmak.

Şark Meselesinin kabul edilen bu hedeflerine rağmen, Türkler Anadolu'ya girmiş, Rumeli'ye geçmiş, Balkanlar'ı tamamen zaptetmiş ve Viyana kapılarına kadar ilerlemişlerdir. Fakat, 1683 tarihinde Türklerin Viyana'da mağlubiyete uğramasıyla "Şark Meselesi'nin ilk safhası bitmiş, ikinci safhası başlamıştır. Bu safhada Türkler savunmada Avrupa taarruzdadır. 1920 yıllarına kadar devam eden bu safhada "Şark Meselesi'nin gelişmesi şu tarzda olmuştur:

a) Balkanlardaki hristiyan milletleri Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak. Bunun için hristiyan toplumları isyana teşvik ederek evvela onların muhtariyetini sonra istiklâllerini temin etmek.

b) Birinci maddede belirtilen hususlar gerçekleşmezse, Hristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Bâbı Alî nezdinde müdahalelerde bulunmak,

c) Türkler'i Balkanlar'dan tamamen atmak,

d) İstanbul'u Türklerin elinden geri almak,

e) Osmanlı Devletinin Asya toprakları üzerinde yaşayan hristiyan cemaatler (azınlıklar) lehine reformlar yaptırmak, muhtariyet elde etmek veya mümkün olursa istiklâllerine kavuşturmak.

f) Anadolu'yu paylaşmak, Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak.

Görüldüğü üzere, Ermeni Meselesi "Şark Meselesi'nin Osmanlı İmparatorluğunun Asya toprakları üzerindeki uzantısıdır. Bilhassa ikinci safhada uygulanmak istenen Anadolu'daki hristiyanları kurtarma gayretlerinin veya kısaca "haçlı zihniyetinin" XIX. yüzyılın son çeyreğinde Doğu Anadolu'da tezahürüdür. Bu bakımdan Ermeni Meselesi'nin temelinde Avrupa'nın dinî şuurla beslenen siyasî ve millî tahrikleri yatmaktadır.

EMPERYALİZM VE SÖMÜRGEÇİLİK:

Osmanlı İmparatorluğunda, XIX. yüzyılın ikinci yarısında zuhur eden "Ermeni Meselesi'nin sebeplerinin bir diğeri ve en önemlisi de Avrupa'nın koloniyalist yayılma ve ekonomik emperyalizm politikasıdır. Avrupa'da emperyalist ve koloniyalist politikanın gelişme sebeplerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

1) Maddi sebebler: XIX. yüzyılda Avrupa, dünyanın sanayi, sermaye ve üretim merkezi durumundadır. Bu bakımdan Avrupa'nın sanayii için hammaddeye, üretimi için pazarlara, sermayesi için emeğin ucuz olduğu, tekniğin ve sanayiın bulunmadığı ülkelere ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçları Avrupa kıtasında karşılamak, uygulanan himaye politikası yüzünden zordu. O halde Avrupa dışında yayılma lâzımdı. Böylece, emperyalizm ve koloniyalizm Avrupa'nın "emniyet sübabı" durumuna geldi.

2) Stratejik sebepler: Kolonileri, pazarları, etki sahalarını korumak ve irtibatı temin etmek için stratejik mevkileri ele geçirmek veya tesir sahası içine almak lâzımdı.

3) Psikolojik sebepler: Bilindiği gibi emperyalizm ve koloniyalizm sadece ekonomik ihtiyaçları gidermez. Onlar aynı zamanda ruhi ihtiyaçları da tatmin eder. Devletin prestijini artırma, büyük millet ve devlet olma arzularının yanında Avrupalı beyaz insanın diğer ırklardan üstün olması hissi ve hristiyanlık şuuru emperyalist ve koloniyal yayılmanın motor unsurları olmuşlardır. Bunlara bağlı olarak, Avrupalı kendi dışındaki dünya milletlerini ve halklarını uyandırmak, medenileştirmek, hristiyanlığı yaymak, başka devletlerin sınırları içinde bulunan hristiyanları kurtarmak gibi bir görevi kendi işi kabul ediyordu.

Bu üç unsur Avrupa emperyalizminin umumî esaslarını teşkil etmekle birlikte, ayrıca her büyük devletin kendine has koloniyal ve emperyalist politikasının itici gücünü ve gerekçesini oluşturmaktaydı. Bu ise, büyük devletler (Düveli Muazzama) arasında rekabeti ve çelişkiyi artırmıştır. Millî his ve millî menfaatler arasındaki bu çelişki devletten devlete (veya millettten millete) şüpheleri ve düşmanlıkları, diplomatik mücadeleler yoluyla iyice tahrik etmiştir.

Avrupa'nın emperyalist ve koloniyalist politikasıyla Ermeni Meselesi arasındaki münasebete gelince, bu konuda her şeyden önce, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok yönlerden Avrupa emperyalizmi için cazip bir bölge olmaya, başlamış olduğu söylenebilir. Ancak, Avrupa; Osmanlı İmparatorluğunda, Amerika kıtasında, Avusturalya ve Yeni Zelanda'da tatbik ettiği nüfus ihracı yoluyla kolonizasyon veya Afrika kıtasında uyguladığı fizikî, beşerî ve manevî tahribata dayalı gerçek bir sömürge politikası tatbik edememiştir. Zira, Osmanlı İmparatorluğu ne Amerika, Yeni Zelanda vs. gibi nüfusu az boş bir toprak parçası ne de Afrika gibi siyasî ve sosyal müesseselere sahip olmayan ilkel kabilelerin oturduğu bir bölge idi. Buna karşılık, Osmanlı toplumu oturmuş siyasî, sosyal

müesseseleriyle Avrupa toplumundan daha eski bir yapıya ve tarihî geçmişe sahiptir. Bunun da ötesinde Türk-İslâm toplumu, psikolojik yönden kendisini Avrupalıdan üstün görüyordu. Bu yüzden Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'na başka yollarla nüfuz etmeye çalışmıştır. Bu nüfuz yollarının başında "ticarî ve malî anlaşmalar" ve imparatorluktaki "gayri müslimler" gelmekteydi. Bu konularda fazla teferruata girmeden Ermenilerin durumunu ele almakta fayda vardır.

Avrupa emperyalizmi 1838 yılından itibaren imparatorluğun Asya topraklarını pazar haline getirebilmek için Rumlardan sonra Ermenilerden de yararlanılabileceğini hesap etmeye başlamıştır. Bu hesaplardır ki, Avrupa Ermenilerle ilgilenmeye başlamıştır. Nitekim kısa zaman zarfında Ermeni tüccarlar imparatorlukta Avrupa'nın, özellikle İngiliz sanayiinin "simsarları" durumuna geldiler. Böylece imparatorluğun sömürülmesinde Avrupa emperyalizmine hizmet eden ve onunla bütünleşmekte fayda gören Ermenilerden müteşekkil bir aracı (komprador) sınıf oluşturulmuştur. Öte yandan Avrupa'nın Ermeni toplumuyla ilgilenmesinin bir diğer sebebi de Ermenilerin azınlık halinde bulunduğu Doğu Anadolu bölgesinin stratejik durumu idi. Gerçekten bu bölge Kara Deniz, İskenderun körfezi, Basra körfezi üçgeni arasında bulunması, hatta İran Kafkasya yoluyla Asya içlerine açılma imkânına sahip olması dolayısıyla emperyalist devletler, özellikle Rus ve İngiliz emperyalizmi için ihmal edilmemesi gereken çok önemli stratejik bir mevkie sahip idi. Bu öneminden ötürü, hem devletlerin dikkatini çekmiş hem de devletler arası rekabet konusu olmuştur. Böyle bir durumda bölgede üstünlük sağlamak isteyen güçler için, Ermeni toplumu istismar edilmesi kolay ideal bir "vasıta" durumunda idi. Avrupa'yı veya Hristiyan dünyayı Ermenilerle ilgilenmeye iten üçüncü bir sebep de psikolojiktir. Hristiyan dünyası Osmanlı sınırları içindeki Ermenileri din kardeşi olarak görüyorlardı. Onların nazarında Balkanlardaki Hristiyanların çoğu kurtarılmış veya himaye altına alınmış, Lübnan'daki Hristiyan Marunîler ve Doğu Akdeniz kıyılarında yaşayan diğer gayri müslimler için bir takım imtiyazlar temin edilmiş olduğundan, artık sıra Anadolu'da yaşayan Ermeni azınlığına gelmişti. Bu ilgede Hristiyanlık şuuru ve haclı zihniyeti ağır basıyordu. Nitekim, Fransızlar, Katolik Ermenileri Amerika ve İngiltere Protestan Ermenileri koruma ve şuurlandırma görevini üzerlerine almakta gecikmediler. Gregorien mezhebine dahil Ermeniler ise kendilerini destekleyen her devletin himayesine ve aynı zamanda tahriklerine açık idiler. Batılı devletler dinî, kültürel ve manevî yönden Ermenilerle ilgilenerek, kendi kamuoyu ve Hristiyan kamuoyu önünde güçlü ve tesirli bir propaganda silâhını elde etmiş oluyordu. Böylece, emperyalist emellerini Ermenileri katolik veya protestan yapmak, Hristiyan Ermenileri kurtarmak, onlara Batı medeniyetini götürmek ve Müslümanların idaresi altından çıkarmak gibi propagandalarla gizleyebilecekleri inancında idiler. Gerçekten, Ermeniler bütün bunlara inanmışlar ve asırlardır huzur içinde yaşadıkları imparatorluğu parçalamaya kalkışmışlardır. (sh:105-108)

MİLLİ BÜTÜNLÜĞÜMÜZ ÜÇ DEVİR-ÜÇ POLİTİKA

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde değişik, fakat asla siyasî olmayan sebeplerden ötürü bazı isyanvâri başkaldırmalar, ayaklanmalar gibi hadiselerin olduğu bilinen bir gerçektir. Celâli isyanlarını haksız muameleye uğradığını iddia eden bazı güçlü valilerin Bâbı Alî'ye kafa tutmalarını, yine 18. ve 19. yüzyıllarda Anadolu'daki Ayanların hareket ve tavırlarını isyanvâri olaylar içinde mütalâa edebiliriz. Bütün bu hadiseleri Anadolu'nun bütünlüğüne, Osmanlı devletine ve rejimine karşı yönelmiş isyanlar olarak kabul etmek mümkün değildir. Şüphesiz, bu olayların devleti zaafa uğrattığı, meşgul ettiği doğrudur. Fakat olay veya isyanların hedefi hiç bir zaman devleti, saltanatı, hilafeti yıkmak, Osmanlı dışında Anadolu'da müstakil bir başka devlet kurmak değildir. Bunların sebepleri daha çok sosyal, iktisadî, dinî, şahsî ve mahallî ölçülerde kalıyordu. Bu sebeple de siyasî bir muhteva ve hedef söz konusu olmamıştır. Daha ziyade Bâbı Alî'nin çeşitli konularda aldığı tedbir ve benimsediği politikaya karşı tepki niteliğindeki olaylardır. Bu durumda Bâbı Alî Vali, Bâbı Âli, Mahallî güçler, Vali-Mahallî güçler münasebetlerindeki uyumsuzluklardan, hatta bazan iki vali veya mahalli güçler arasındaki sürtüşmelerden ileri geliyordu. Böyle bir olay meydana geldiğinde devlet doğrudan kuvvete başvurarak, isyancıların lider veya liderlerini yakalatır ve isyan da kendiliğinden sona ermiş olurdu. Zira bu isyanlar şahsî, münferit ve mahalli hadiseler olmaktan öteye gitmiyordu. Ne sebepler, ne de olaylar süreklilik gösterirdi. Meselâ, isyan vergi yüzünden çıkmış ise, verginin kaldırılması veya hafifletilmesiyle sona ererdi. Ayan isyan

etmiş ise, Ayanın itaati veya öldürülmesiyle hadise kapanırdı.

Bu tür bir hadiseye Doğu Anadolu'dan bir örnek olarak Cizre'li Bedirhan olayını verebiliriz. Bedirhan, devlete hizmeti ve bağlılığı görülerek, 1838'de Cizre mütesellimi tayin edilmiştir. Cizre Diyarbakır vilayetine bağlı iken, 1842 yılında Cizre topraklarının bir kısmı Musul'a bağlanmıştı. Bedirhan'ın Musul Valisi Mehmet Paşa ile arası açık olduğundan kendisinin idaresindeki bölgenin Musul'a bağlanmasını istemiyor, eskiden olduğu gibi Diyarbakır vilayeti sınırları içinde kalmasını arzu ediyordu. Bu arzusunu hem Diyarbakır valisi Vecihi Paşa'ya, hem de Bâbı Âlî'ye mektup ve aracılar vasıtasıyla iletmişti. Bedirhan'ın bu isteği müsbet bir neticeye bağlanmamıştı. Musul Valisi de Bedirhan üzerinde baskı yapıyordu. Bedirhan böylece hem küskün, hem de Musul valisinden tedirgin idi.

Bu sırada Tanzimat fermanı'nın getirmiş olduğu bazı hakları yanlış anlayarak, müslüman halka karşı hal ve hareketlerinde ileri giden bölgedeki gayri müslimler, özellikle Nesturiler, Bedirhan'ı rahatsız ediyordu. Musul'daki İngiliz ve Fransız Konsoloslukları da Nesturileri himaye ediyorlar ve onlar lehine Bâbı Âlî nezdinde teşebbüste bulunuyorlardı. Bundan cesaret alan Nesturiler, 1843 yılında bir müslüman köyünü basmışlar ve bazı kişileri öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Bedirhan, Nesturilerin üzerine yürümüş ve intikamını almıştı. Fakat hadise devletlerarası mesele boyutlarını aldı. İngiltere ve Fransa Bâbı Âlî'ye baskı yaparak, Nesturiler ve Keldaniler lehine tavizler koparmak istiyorlardı. Bâbı Âlî için büyümesini önlemek amacıyla Bedirhan'ı itaat altına almak istedi. Üzerine asker gönderdi. Bunun üzerine Bedirhan korkusundan Eruh dolaylarına kaçtı ise de, sonunda teslim olmayı tercih etti. Bedirhan İstanbul'a gönderildi ve daha sonra Girit adasında Kandiyе şehrinde mecburi ikâmete tabi tutuldu. Böylece hadise kapandı.

Göröldüğü üzere Bedirhan'ın Bâbı Âlî'ye itaatsizliği, tamamen şahsi meselelerden, Nesturilerin müslümanlara karşı tavrından, Tanzimat'ın müslüman halkta yarattığı memnuniyetsizlikten ve İngiliz-Fransız müdahalesinden kaynaklanıyordu. Temelde devlete karşı bir hareket olmadığı, Bedirhan'ın mektuplarından anlaşılmaktadır. Bu mektuplarında devlete, saltanata, hilafete bağlılığından ve sadakatinden daima bahsetmiştir.

Birinci Devir

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı imparatorluğunun mukadderatında rol oynamış bir birine paralel üç olaylar serisi dikkat çekicidir. Her seride ise, üçer nirengi noktası mevcuttur. Bunları şu şekilde göstermek mümkündür:

- 1 Buhranlar (Krizler) serisi: Mısır Meselesi, Kırım Harbi, 93 harbi (1877-78, Osmanlı Rus Harbi)
- 2 Islahatlar serisi: Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet.
- 3 Andlaşmalar serisi: 1841 Londra Andlaşması, 1856 Paris Andlaşması,

1878 Berlin Andlaşması.

Buhranlar serisi, Osmanlılar'ın parçalanmasına sebep oluyor. Islahatlar serisi Osmanlı toplumunu alt üst ediyor ve onu yeni bölünmelere hazırlıyor. Andlaşmalar serisi ise, Osmanlı Devletini Büyük devletlerin (Düveli Muazzama) yani emperyalizmin menfaat ve mücadele sahası içine sokuyordu. Bütün bu olup bitenlerin Anadolu'da yankıları kısa zamanda kendisini gösterdi. Kars, Ardahan'a Rusya, Kıbrıs'a İngiltere sahip çıktı. Ayrıca, Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine, parçalanmanın başlangıcı manasına gelen ıslahatlar büyük devletlerin nezaretinde yapılacaktı. Artık Anadolu toprakları ve müslüman halk, emperyalizmin desteğinde olan misyonerlerin, gayri müslim mekteplerin, ecnebi mekteplerin, ecnebi konsoloslukların, ecnebi tüccarların insafına terk ediliyordu. Nitekim, mektep, misyoner, konsolos ve tüccar dörtlüsü Anadolu'yu kültürel, iktisadî ve siyasi yönden kolonize ederken, bir taraftan da Anadolu'yu istikbaldeki menfaatleri icabı bölmeye çalışıyorlardı. Haçlı zihniyeti, Türk ve müslüman düşmanlığı Anadolu'yu bölme arzularını tahrik ediyordu. Bu emellerini gerçekleştirmek için de kendilerine müttefik bulmada güçlük çekmediler. Müttefikleri Ermeni cemaatı, özellikle Ermeni eşkiyaları ve cemiyetleri idi. Neticede, Doğu bölgelerinde "**Ermeni macerasını**" yarattılar. Ermeniler, devlet için iki yönlü bir tehlike yaratıyorlardı.

- 1 Anadolu'nun doğusunu devletten kopararak, Ermenistan devletini kurmak istiyorlardı.
- 2 Bölgenin esas sahibi olan müslüman Türk halkını, öldürme ve göçe zorlamak yoluyla yok etmek istiyorlardı.

İstekleri hem Anavatanın bütünlüğünü, hem de milletin varlığını tehdit eden siyasi nitelikler taşıyordu. İşte daha önceki yüzyıllarda meydana gelmiş hadiselerden Ermeniler'ininkini ayıran bu siyasi ve bölücü özelliğidir.

II. Abdülhamid, emperyalist devletlerin desteklediği ve tahrik ettiği Ermeni Mecerası'nın ne gibi neticeler doğurabileceğinin farkında idi. Bunun için, Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine yapılacak hiç bir ıslahat projesini kabul etmedi. İlk aldığı ve inatla sürdürdüğü tedbir bu olmuştur. Zira Büyük devletlerin müdahale ihtimali, Osmanlı devletinin zayıflığı, Bâbı Ali'nin diğer bölgelerdeki meşguliyeti, doğrudan kuvvete başvurmasını önlüyordu. Ayrıca, Doğu Anadolu'nun coğrafi yapısının ulaşım ve düzenli birliklerin harekâtına müsait olmaması da bazı tedbirleri engelliyordu. Bunun üzerine II. Abdülhamid Ermeni çetelerine karşı, sivil savunma metodlarına uygun olarak kendini savunabilir hale getirme usulünü benimsedi. Bu maksatla, **Urfa, Diyarbekir, Mardin, Cizre, Hakkari, Van, Ağrı, Erzurum, Sivas, Bingöl, Bitlis** gibi bölgelerde **Aşiret veya Hamidiye Alaylarını** teşkil etti. Bunların sayısı altmış kadardı. Ermeniler karşısında savunmasız ve zayıf olan Doğu Anadolu halkı, devletin bu teşebbüsünü gönüllü alaylar kurarak kuvveden fiile çıkardı. Özellikle **Millî, Haydaranlı, Cıbranlı, Karapapak, Hasenanlı, Karakeçili, Miran, Ertuşi, Berazi, Kays, Tay, Milan** gibi müslüman aşiretler derhal alaylara dahil oldular. II. Abdülhamid Aşiret Alayları vasıtasıyla şu neticeleri elde etmek istiyordu:

- 1 Ermenilere karşı, devletin Müslüman halkın yanında olduğunu göstermek.
- 2 Ermeni tehlikesinin ciddiyetini halka anlatmak ve halkı şuurlandırmak.
- 3 Halkı silahlandırmak ve onları bölücü Ermeni çeteleriyle mücadele edebilecek hale getirmek,
- 4 Halkı teşkilâtlandırmak ve Ermeniler'e karşı ordu-devlet-halk işbirliğini temin etmek,
- 5 Ermeni çetelerinin metodlarına aynı metodlarla cevap vermek.

Bu politika ve tedbirler neticesindedir ki, Ermeni eşkiyalarına fırsat verilmedi. Anadolu'nun toprak bütünlüğü ve halkın huzuru sağlandı. Bu tedbirler alınmasa idi, 1890-1909 yılları arasında Anadolu'da da ikinci bir Doğu Rumeli olayı yaratılabilirdi.

İkinci Devir

Emperyalist İngiliz, Rus ve Fransız gayretlerine rağmen, "Hasta adam" olarak nitelenen Osmanlı İmparatorluğu Doğu Anadolu'da bir Ermenistan devleti kurulmasına bütün gücüyle mani olmaya çalışmış ve başarmıştır. Fakat, Osmanlı devletinin I. Dünya Harbinde mağlup olmasını fırsat bilen emperyalist devletler, XIX. yüzyıl boyunca gizlice diplomasi yoluyla ve dostluk gösterileriyle parçalamaya çalıştıkları Osmanlı İmparatorluğu'nu, bu sefer alenen ve resmen bölmeye ve parçalamaya karar verdiler. Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Milli Mücadele hareketini ve Kuvvai Milliye ruhunu görmemezlikten gelerek ve ciddiye almayarak 10 Ağustos 1920'de Sevres Anlaşmasını imzaladılar. Sevres Anlaşması üç bakımdan önem arz etmekteydi.

1 Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nu tasfiye ediyordu. Yani Türk olmayan bölgeleri Osmanlı devletinden ayırıyordu. Bu durumun özel bir önemi yoktur. Zira İmparatorluğu ihya etmenin imkânsızlığını gören Mustafa Kemal, daha Milli Mücadelenin başlarında, imparatorluk fikrinden vazgeçerek, Türklerin yaşadığı Anadolu'da yeni Türk devletinin sınırlarını tesbit etmiştir. Nitekim, daha Sevres imzalanmadan, 28 Ocak 1920 günü Osmanlı Meclisi Mebusan'ından bu sınırları Misâkı Millî adı altında geçirtmiştir. O halde Osmanlı İmparatorluğu bizzat Mustafa Kemal tarafından tasfiye edilmiş oluyordu.

2 Sevres Anlaşması Misâkı Millî hudutları içinde, yani Anavatanımız olan Anadolu'da Ermenistan ve Kürdistan gibi devletlerin kurulmasını öngörüyordu. İşte Sevres'in bu özelliğidir ki, emperyalist devletlerin maksadının Osmanlı İmparatorluğu kadar, Türk yurdunu ve Türk milletini yok etmek olduğunu göstermektedir. Onlara göre bu gerçekleşirse, hem Türkler tarihten silinecek, hem de yer yüzünde müstakil bir müslüman devleti kalmayacaktı. Bu ise, İslâm âleminin bir taraftan batılılarca sömürsünü kolaylaştıracak, öbür taraftan da millî uyanışlarını zorlaştıracaktı.

3 Sevres Anlaşmasının üçüncü özelliği de, XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu içinde meydana gelen her türlü isyanı her türlü kargaşayı batılıların tahrik ettiğini, Anadolu'da Ermeni çetelerinin onlarca desteklendiğini somut olarak ispat etmesidir.

Bu bakımlardan biz Sevres Anlaşmasında hem yakın tarihîmizde meydana gelen hadiselerin izahına

yarayacak unsurları, hem de istikbalimizi inşa ederken göz önünde bulunduracağımız esasları bulmaktayız. Bu yönüyle Sevres, bizim için çok değerli olmalıdır. İmzalayanlar ve fayda bekleyenler için de yüz karasıdır. Evvelâ suçüstü yakalandıkları için yüz karasıdır. İkinci olarak gerçekleştiremedikleri için yüz karasıdır. Üçüncüsü, yüzyıllardır hür yaşamış Türk milletine böyle bir anlaşmayı reva gördükleri için yüz karasıdır.

Sevres Anlaşmasına rağmen, Türk milleti, Mustafa Kemal önderliğinde verdiği Milli Mücadele ile milli devletini ve vatanını kurarak, Rum ve Ermeni bölücülüğüne hukuken ve fiilen son vermiş ve bunu bizzat tahrikçi devletlere Lozan'da kabul ettirmiştir. Bununla birlikte, Büyük devletler Türk devletini ve milletini bölme ve zayıflatma faaliyetlerinden vazgeçmediler. **İngiltere Musul'u, Fransa Hatay'ı elde tutmak ve Türkiye'ye vermemek için, Rusya Boğazlarda imtiyazlar elde etmek ve Kars Ardahan bölgesini Türkiye'den koparmak için Atatürk Türkiye'sinde yeni oyunlar tezgâhlamaya başladılar.** Bu emellerine erişebilmek için, hiç bir fırsatı kaçırmadılar. **Atatürk'ün yeni devlete temel teşkil edecek ve topluma yeni karakter kazandıracak inkılâplarını fırsat bilerek, henüz maziden kopmamış Türk toplumunu, devlet ve rejim aleyhine kışkırtmışlardır.** Ayrıca, Türk toplumunun demokrasiye geçiş denemeleri gibi kritik anlarda, iktidar-muhalefet çekişmelerinden yararlanarak devletten tavizler koparmak için yeni gaileler açmışlardır.

NİTEKİM İNGİLTERE MUSUL MESELESİNİ KENDİ LEHİNE HALLEDEBİLMEK İÇİN, HİLÂFETİN KALDIRILDIĞI VE CUMHURİYETÇİ TERAKKİPERVER FIRKASININ KURULDUĞU 1924 YILINDAN İTİBAREN DOĞU ANADOLU'DA AJANLARI VE BÖLÜCÜLER VASITASIYLA HALKIN DİNÎ DUYGULARINI İSTİSMAR EDEREK, ŞEYH SAİT İSYANI'NI ÇIKARTTIRMİŞTİR (1925).

FRANSA, HATAY'I ELDE TUTABİLMEK, RUSYA MONTREUX ANLAŞMASINI ENGELLEMELİK İÇİN DERSİM İSYANINI TAHRİK VE TEŞVİK ETMİŞLERDİR. SERBEST FIRKA'NIN KURULDUĞU 1930 YILINDA DA AĞRI İSYANLARINI DÜZENLEMİŞLERDİR.

Görüldüğü üzere, inkılâp hareketleri ve demokrasi denemeleri dahi, Türkiye'yi ve milleti bölmek için vesile sayılmıştır. Fakat Atatürk bu bölücülük hareketlerini tavizsiz bir şekilde önlemiş ve suçlulara gereken cezayı vermiştir.

Atatürk, bu tür olayları zabıta vakası olarak değil, Millî varlığımıza yönelmiş tehlikeler olarak telakki etmiş ve meselelerin üstüne bu suurla orduyla, devletle, milletle birlikte gitmiştir.

Atatürk, kendi şahsında **ORDU-DEVLET-MİLLET** bütünlüğünü ve birliğini toplamış bir kişi olarak bölücülüğe karşı her türlü imkânı seferber edebilmiştir. Zira o asker yönüyle orduyu, devlet başkanı sıfatıyla aydın bürokrasiyi, Milli Mücadele Önderi olarak halkı temsil edebilme hususiyetine sahip bir şahsiyetti. Bu bakımdan Atatürk, **devlet ve millet bütünlüğüne yönelmiş her türlü bölücülük faaliyetlerini engelleme ve yok etme işini ne sadece orduya, ne sadece polise, ne sadece hakimlere, ne sadece iktidara bırakmıştır. O, bölücülüğe karşı devletin bütün güçleriyle tedbir almış ve başarılı da olmuştur.**

Atatürk, doğrudan doğruya ve fiilen vatanı parçalamaya yönelik hareketleri anında güç kullanarak önlerken, öbür taraftan da bunların esas kaynağı olan fikrî, dinî, etnik, ideolojik bölücülük için de gerekli tedbirleri almayı ihmal etmemiştir. Zira o biliyordu ki, **Türkiye Cumhuriyeti devlet, Osmanlı İmparatorluğu'nun iyi veya kötü yönlerini içinde bulunduran bir mirasçısıdır.** İmparatorluğunun mirasçısı olduğu için de onun sosyal bir minyatürü ve mozayiğini andıran bir yapıya sahipti. İmparatorluk çatırdamaya ve parçalanmaya başlayınca Rumeli'lisi, Kafkas'lısı, Giritlisi, velhasıl kendini Osmanlı gören, Türk kabul eden, müslüman hisseden Anadolu'yu Anavatan, Anadolu'yu kardeş bilen herkesin son durağı ve sığınağı bu topraklar olmuştur.

Anadolu'daki bu topluma yeni bir çehre vermek için, onu millet haline getirmek, daha doğrusu bir pota içinde yoğurmak için, hem mazinin tesirinden, hem de hâl'in cazibesinden kurtarmak ve ona yeni fakat millî bir yön vermek gerekiyordu. Mazinin tesiri derken, hilâfeti, saltanatı, şeriatı, kozmopolitliği, hâl'in cazibesi derken, kapitalizmi, komünizmi, faşizmi, nazizmi anlıyoruz.

Atatürk, yeni türk toplumunu bizim olan eski sistemin ve Avrupa'nın olan o günkü sisteminin üzerinde oturtmak istemiyordu. Zira mazi olan sistem hayatiyetini kaybetmiş, hâl olan sistemler insanî olmadığı gibi yapı ve karakterimize yabancı idi. O halde mozayik manzarası arz eden, iç ve dış düşmanlarca istismara müsait olan Türk toplumunu yeni bir ideoloji etrafında birleştirmek lâzımdı.

İşte Atatürk, bu tür bir tahlilden sonradır ki, Türk toplumunu yeni bir senteze doğru yöneltmeye

karar vermiştir. Bu sentez, Modern Türk devleti ve milleti olacaktı. Senteze, Atatürk'ün ilkelerini bizzat koyduğu ve bugün Atatürkçülük dediğimiz ideoloji istikametinde ulaşılabilecekti. Bunun neticesinde **Türk toplumu içinde mevcut olan sosyal, dinî, mezhebî, iktisadî, siyasî gibi alanlarda bazı çelişkiler giderilmiş veya asgariye indirilmiş olacaktı.** Böylece Atatürk, toplumda siyasî, ideolojik, dinî bölücülük yapmak isteyenlerin faaliyetlerine set çekmek istemiştir.....

Üçüncü Devir:

Bu dönem, demokrasi ve çok partili dönemdir. Bölücülük hareketleri başka şekilde tezahür etmeye, bölücüler taktik değiştirmeye başlamışlardır. Artık demokrasi ve demokratik sistemin içinde ve bunların kurallarına uygun olarak bir bölücülük yapılmalıydı. Nitekim bu şekilde de gelişti. Bunu bir türlü fark edemedik. Fark edenler oldu ise de, fazla müessir olamamışlardır. Atatürkçülükten uzaklaşıldığı için de bölücülerin ve bölücülüğün üzerine devlet güçleri ve ideoloji ile gidilememiştir. Böyle olunca devletin gücünden, milletin birliğinden taviz verilmiş, fakat milli bütünlüğümüz için üçüncü, dördüncü derecede gerekli olan hususlardan taviz verilmemeye çalışılmıştır. Böylece, MİLLET HAYATINDA DEVLETİN, VATANIN VE MİLLETİN BÜTÜNLÜĞÜNÜN ESAS OLDUĞU İLKESİ unutturulmuş, dikkatler daha az önemsiz konular üzerine çekilmiştir. Nitekim bu şekilde evvelâ fikrî, sonra siyasî alanda bölücülüğe zemin hazırlanmıştır. Bu hazır zemine uygun atmosfer bekleniyordu. Bu atmosfer ise, 1967 İsrail-Arap savaşıyla evvelâ Orta Doğu'da yaratıldı. Sonra Türkiye'yi de etki sahası içine soktu.

Bu dönemdeki bölücülük hareketlerinin özellik ve karakterine gelince: İçten kaynaklanan ve dıştan kaynaklanan bölücülük akımları olarak iki kısımda mütalâa edilebilir. Ancak ikisi arasında organik bir bağ bulunduğu için birbirinden ayırmak da zor görünüyor. Bu bakımdan ideolojik ve coğrafi bölücülük olarak ikiye ayırmak belki daha mantıklı olur kanaatindeyiz.

İdeolojik bölücülük ile coğrafi bölücülük arasında her ne kadar gaye farklılığı var ise de, vasıtalar ve metodlar bakımından bir benzerlik vardır. Bunların esas itibarıyla birleştikleri bir önemli nokta da kendi gayelerine ulaşabilmek için Türkiye Cumhuriyeti devletinin yıkılması, zaafa uğratılmasıdır. Bu takdirde, biri kendi ideolojisini hâkim kılma, öbürü kendi devletini kurma imkânını elde etmiş olacaktı. İdeolojik bölücülük veya yıkıcılık bu şekilde gelişip, kuvvetlenip kendisine müsait zemini hazırlamada başarılı olduğu bir sırada coğrafi bölücüler hazır zeminden faydalanmak için bütün güçleriyle birlikte, onların yanında veya ayrı olarak devreye girdiler. Bunların maksadı, devlet ve rejim yıkıcısı olan ideolojik bölücülük Türkiye'de gerçekleşme durumuna gelir ise, arkasından derhal **coğrafi bölücülüğü** gündeme getirerek, istenilen toprakları Türkiye'den koparmaktı. (sh:117-124)

Kaynak:

Prof. Dr. Bayram KODAMAN, **Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 67; Seri : IV Sayı : A. 21, ANKARA, 1987